

Ressenya del llibre:
Massip-Bonet, Àngels & Perea, Maria-Pilar (eds.)(2023).
El canvi lingüístic: teories i eines computacionals per estudiar-lo

Aina TORRES-LATORRE

Autoria:

Aina Torres-Latorre
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Universitat de València, Espanya
<https://orcid.org/0000-0001-5899-2717>
aina.torres@uv.es

Citació:

TORRES-LATORRE, Aina (2024). Ressenya del llibre: Massip-Bonet, Àngels & Perea, Maria-Pilar (eds.)(2023). *El canvi lingüístic: teories i eines computacionals per estudiar-lo*. *Ítaca. Revista de Filologia*, (15), p. 285-291.
<https://doi.org/10.14198/itaca.28025>

Fitxa bibliogràfica:

Massip-Bonet, Àngels & Perea, Maria-Pilar (eds.)(2023): *El canvi lingüístic: teories i eines computacionals per estudiar-lo*. Barcelona: Universitat de Barcelona. 142 p. ISBN 978-84-9168-953-9

Paraules clau:

canvi lingüístic, lingüística computacional, sistemes complexos adaptatius

Rebut: 25/01/2024, **Acceptat:** 15/02/2024

L'estudi del canvi lingüístic es troba a la base de la recerca lingüística i, per això mateix, ha gaudit d'incomptables plantejaments des de les diferents teories lingüístiques. No ens ha de sorprendre, doncs, que les propostes teòriques més recents també hi puguin tenir alguna cosa a dir. *El canvi lingüístic: teories i eines computacionals per estudiar-lo* sorgeix com un recull dels treballs presentats al 28é Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB), celebrat el 19 de març de 2021. El propòsit del col·loqui era aplegar treballs diversos basats en dos eixos vertebradors: d'una banda, convidava a la participació de comunicacions que se centraren en l'explicació de propostes teòriques innovadores respecte del canvi lingüístic; de l'altra, acollia enfocaments més pràctics, ja que pretenia servir com a lloc d'intercanvi de noves metodologi-

es basades en l'ús d'eines computacionals aplicades als estudis de llengua. A més, permetia la possibilitat d'exposar estudis sobre algun fenomen concret de canvi lingüístic en llengua catalana.

Els resultats del 28é CLUB es veuen reflectits en el llibre editat per Àngels Massip-Bonet i Maria-Pilar Perea, les organitzadores de l'esdeveniment. El volum inclou aportacions de Vicent Salvador (pàg. 13-26), Àngels Massip-Bonet (pàg. 27-44), Irene Castellón Masalles (pàg. 45-64), Gemma Bel-Enguix (pàg. 65-81), Ernest Querol Puig i Emília López-Iñesta (pàg. 83-102) —l'índex no consigna aquesta aportació per oblit— i Maria-Pilar Perea (pàg. 103-142).

L'element comú que ofereixen sobre el canvi lingüístic es fonamenta en la necessitat de prendre en consideració no només les causes internes a la llengua, sinó també les externes, com destaca Vicent Salvador en les seues reflexions sobre el canvi en general i el canvi lingüístic en particular. Així, l'anàlisi del canvi lingüístic es pot beneficiar d'aproximacions fetes des de perspectives holístiques que abracen tot aquest conjunt de factors. És el cas de la *teoria de la complexitat*, dels anomenats *sistemes complexos adaptatius*, proposta teòrica que parteix de les ciències socials i que és d'aplicació molt recent en el camp de la lingüística. Aquest plantejament teòric rep l'atenció d'Àngels Massip-Bonet en el segon capítol. L'anàlisi del canvi lingüístic també es pot afavorir per la interdisciplinarietat, com evidencien Ernest Querol Puig i Emília López-Iñesta amb les explicacions fetes des de la sociologia en la seua contribució a aquest llibre.

Les seccions tercera i quarta del volum deixen de banda els aspectes més teòrics i se centren en les eines computacionals que poden ser aplicades als estudis lingüístics. Irene Castellón en fa una descripció general i insisteix en la importància dels corpus com a fonament per a l'ús de qualsevol d'aquestes eines. Gemma Bel-Enguix mostra el vessant pràctic en presentar un exemple d'estudi semàntic dut a terme amb aquestes eines. Clou el llibre el capítol de Maria-Pilar Perea, en què l'autora ofereix una anàlisi de la morfologia verbal del català des del punt de vista de l'anivellament dialectal.

Les contribucions al llibre són tan variades que és inqüestionable la conveniència de ressenyar-les separatament. El primer capítol, de Vicent Salvador, té com a títol «Toc toc —qui és?—. El canvi (reflexions pragmadiscursives)» (pàg. 13-26). L'encert de situar aquest treball en primera posició rau en el fet que l'autor hi desenvolupa unes reflexions sobre el canvi en un

sentit més genèric que no aquell que es fa servir usualment en la recerca lingüística. De fet, Vicent Salvador es presenta com algú que assegura ésser aliè als estudis sobre el canvi lingüístic i parla des d'aquesta posició per a «projectar-hi una mirada de foraster» (pàg. 13).

La seua aportació al volum parteix d'una meditació lúcida sobre el funcionament de la humanitat i de la història (§ 2) i, finalment, sobre què és el canvi (§ 3), ja que ni la llengua ni el canvi lingüístic es poden entendre sense la vida humana i les transformacions que la humanitat ha experimentat al llarg de la història. A tall d'exemple, l'invent de l'escriptura té conseqüències lingüístiques cabdals més allà de la simple representació gràfica d'una llengua fins aleshores només oral. Vicent Salvador recull intel·ligentment l'apunt de Sebastià Serrano (2016), segons el qual l'escriptura va permetre que els humans «poguéssim realitzar activitat lingüística amb els ulls» (pàg. 15), de manera que va suposar una revolució també des del punt de vista cognitiu i neuronal.

La secció següent del llibre ve signada per Àngels Massip-Bonet sota el títol «Variació lingüística i canvi: aproximació des de la perspectiva dels sistemes complexos adaptatius» (pàg. 27-44). Partint de la concepció del sistema lingüístic com un sistema dinàmic, l'autora resumeix les bases de la teoria de la complexitat tal com l'entén el grup de recerca ECCO (Evolution, Complexity, and Cognition Group), de la Vrije Universiteit Brussel (Bèlgica). La descripció dels sistemes complexos adaptatius és, com no podria ésser de cap altra manera, complexa, i, potser per haver estat condensada en un espai limitat, s'exposa de manera esquemàtica i sense gaires exemples lingüístics — amb l'excepció de les reflexions sobre el procés d'estandardització de les llengües (§ 4.2) — que puguen il·lustrar l'adequació d'un terme en lloc d'un altre o d'una classificació dels conceptes en lloc d'una altra.

A més, la utilitat d'una aplicació pràctica de l'enfocament interdisciplinari de la teoria de la complexitat queda encara per veure i, de fet, la mateixa Àngels Massip-Bonet reconeix que «el nostre següent repte és aplicar aquest marc a una llengua específica i utilitzar-lo quan tractem altres temes lingüístics» (pàg. 42). El capítol explora una nova via per a la recerca des d'una visió holística dels fenòmens lingüístics, però és difícil justificar la rellevància d'aquest nou enfocament mentre no existisquen anàlisis lingüístiques ben fonamentades que posen en pràctica els pressupòsits teòrics d'aquest marc.

En tercer lloc, Irene Castellón Masalles fa una aportació des de la lingüística computacional i el processament del llenguatge natural en «Mètodes de

processament per a l'anàlisi lingüística de la variació» (pàg. 45-64). L'objectiu del capítol és proporcionar una sèrie d'eines per a l'estudi de la variació lingüística des del punt de vista diacrònic i a partir de corpus ja existents —en aquest cas, el CICA, el CTILC i el corpus Scripta. Abans d'endinsar-se en diferents mesures estadístiques, l'autora posa de manifest la necessitat de treballar amb corpus comparables entre si: «per tal de treballar amb tots els corpus com si fos un de sol és necessària l'harmonització d'aquests corpus, és a dir, que tots presentin el mateix tipus de dades» (pàg. 48), ço és, una quantitat de paraules semblant per als diferents períodes històrics i una mateixa manera d'annotar i d'etiquetar els textos. L'autora deixa ben clar que no és el cas dels tres corpus que s'empren al capítol i mostra la importància de prendre decisions oportunes quant a les particions cronològiques, ja que diferents divisions poden comportar conclusions lingüístiques discordants.

Entre les mesures estadístiques (§ 3) que s'exposen, es poden destacar la densitat lèxica, que relaciona el nombre total d'ocurrències d'un text o d'un corpus amb la varietat de formes que presenta, la informació mútua, que analitza numèricament la concurrència de dues paraules, o la tf^*idf , que mostra la rellevància d'un mot en un text respecte d'altres textos. L'autora presenta les fórmules mitjançant les quals es poden calcular aquestes mesures i en mostra la utilitat en anàlisis del lèxic a partir dels resultats d'estudiar la presència d'algunes paraules en els tres corpus que fa servir. En una secció específica (§3.1), es focalitza en els *n-grames* («agrupacions seqüencials de les paraules del text», pàg. 55), i no passa per alt l'interès de les tècniques d'aprenentatge automàtic (§ 4). En definitiva, el capítol d'Irene Castellón constitueix una molt bona primera aproximació per a qualsevol persona desconixedora de les possibilitats estadístiques per a l'estudi del lèxic.

La quarta contribució del volum segueix la línia encetada pel capítol anterior. Gemma Bel-Enguix, amb «Cap a una quantificació de l'evolució semàntica del lèxic mitjançant tècniques basades en corpus diacrònics i word2vec» (pàg. 65-81), treballa dades del CTILC entrenant el corpus amb un sistema de vectors word2vec. Això li permet observar les freqüències per classes de paraules (§ 4), el desplaçament semàntic d'algunes paraules (§ 5.2) i el seguiment de cognats (§ 5.3).

Els resultats mostren les primeres passes dels possibles beneficis d'un conjunt d'eines computacionals que just comença a aplicar-se als estudis lingüístics. En aquest tipus de treballs, però, s'agrairia una major claredat

en algunes figures (v. gr. figures 5-6, pàg. 78-79). D'altra banda, l'ordenació per freqüència dels mots segons els diferents períodes s'enriquiria amb una reflexió sobre els efectes socioculturals d'aquestes freqüències (§ 4). Tanmateix, cal tenir present el breu recorregut d'aquestes metodologies; en paraules de Gemma Bel-Enguix, «el futur d'aquest tipus d'estudis està encara per construir» (pàg. 80). Polir les tècniques computacionals i, sobretot, l'aplicació que se'n pot fer en estudis de llengua, de ben segur que obrirà línies de recerca apassionants en el camp del lèxic.

El cinquè capítol del llibre, signat per Ernest Querol Puig i Emília López-Iñesta, es desplaça cap a la sociologia en un altre intent de posar en valor la interdisciplinarietat en els estudis científics. «Modelitzacions matemàtiques, aprenentatge automàtic i ciència ciutadana per a l'estudi del canvi (socio)lingüístic» (pàg. 83-102) parteix de les diferents definicions dels models i de la modelització (§ 2) per a poder centrar-se en l'ús de les modelitzacions en sociologia (§ 3), en lingüística (§ 4) i, especialment, en sociologia del llenguatge (§ 5) —corregim la numeració d'aquestes seccions, que apareixen erròniament com a §2, §3 i §4.

«Modelitzar o fer una modelització és a partir d'un model trobar les expressions matemàtiques que representen esquemàticament i anàlogament el procés del fenomen» (pàg. 84, Kremer-Marietti & Dombres 2006: 11). Ernest Querol i Emília López-Iñesta expliquen com l'aplicació dels models a la lingüística s'ha dut a terme en el camp de l'adquisició de segones llengües i del multilingüisme. Malauradament, la presentació de bibliografia abundant no permet que els autors se centren en cap de les propostes concretes ni mostren el funcionament de les equacions matemàtiques específiques utilitzades en cada cas. Així, tot i que la quantitat d'informació pot confondre un lector poc avesat a la matèria, el capítol és de gran utilitat com a compendi bibliogràfic sobre les modelitzacions i les possibles aplicacions a diferents camps de la lingüística.

En darrer terme, Maria-Pilar Perea ofereix un estudi suggeridor en el capítol intítulat de manera genèrica «Canvi lingüístic i anivellament dialectal» (pàg. 103-142). L'autora analitza la morfologia verbal regular de tres varietats dialectals de la llengua catalana (nord-occidental, valencià i balear) amb l'objectiu d'observar si diacrònicament s'ha produït un procés d'anivellament dialectal causat per l'adopció dels models estàndards o si, en canvi, les diferències entre dialectes augmenten amb el pas del temps. Es

perceben, per tant, dues tendències divergents: «a) l'estandardització, que pot implicar, però no necessàriament, una simplificació paradigmàtica; b) la divergència (dialectalització), que pot comportar una diversificació paradigmàtica» (pàg. 111).

La revisió exhaustiva del conjunt de formes dels paradigmes verbals (§ 4) possibilita quantificar les diferències que presenta cada dialecte respecte de l'estàndard en els dos moments històrics estudiats (principis del segle xx i finals del mateix segle) i determinar l'evolució de cada dialecte en relació amb la varietat estàndard (§ 5). Les dades generals, sintetitzades en la primera taula de la pàgina 130, són rellevants situades en el marc sociolingüístic de cada varietat dialectal. Maria-Pilar Perea observa que la reducció de les divergències respecte de l'estàndard és molt més gran en nord-occidental respecte de les altres dues varietats (el 22,87 % en nord-occidental en contraposició amb el 7,16 % en balear i només un 0,08 % en valencià).

Un error de càlcul, però, guia l'autora cap a conclusions que caldria matissar. Si es revisen els comptes de la pàgina anterior (pàg. 129, § 5.1), s'adverteix una errada en la varietat nord-occidental: la divergència en relació amb l'estàndard a principis del segle xx no és superior al 40 % sinó que és inferior al 30 % (29,32 %, atenent a les freqüències absolutes donades per l'autora). Així, la reducció de la divergència en nord-occidental des d'aquest primer període fins a finals del segle xx no és de més d'un 20 % sinó d'aproximadament un 10 % (10,71 %). Amb aquests resultats corregits, la varietat que es distingeix de la resta no és el nord-occidental sinó el valencià: nord-occidental i balear presenten una disminució semblant de la variació respecte de l'estàndard (10,71 % i 7,16 %, respectivament), mentre que en valencià no es produeix aquest descens. En qualsevol cas, la tasca comparativa tan minuciosa de la morfologia verbal de diferents varietats fa de l'estudi de Maria-Pilar Perea un treball estimulante que obri moltes portes per a la reflexió sobre l'assoliment dels models estàndards en la nostra llengua.

En definitiva, la visió en conjunt d'aquests treballs proporciona un marc enriquidor per a l'estudi del canvi lingüístic que no descuida ni els aspectes teòrics ni els aspectes més purament metodològics. A més, s'agraeix la humilitat dels nous enfocaments teòrics, que no neguen la utilitat de plantejaments precedents sinó que pretenen donar compte de la realitat —en el nostre cas, de la realitat lingüística— precisament des d'una mirada integral que no exclou cap de les parts que la integren. L'aplicació pràctica d'aquests

models encara no s'ha desenvolupat suficientment per tal de satisfer la curiositat de conèixer de ciència certa la utilitat d'aquests nous marcs. Caldrà, per tant, estar atents a futurs estudis que aprofundisquen en les línies de recerca innovadores presentades en aquest volum.

